

• ЧИННИКИ ТА ПРАКТИКИ • ПРОЯВІВ НАСИЛЛЯ • СЕРЕД ФУТБОЛЬНИХ ФАНІВ

• **Давид РУДЕНКО**

Футбол – це не тільки гра, але й відображення суспільства, в якому відносини раси, класу, статі, сексуальної орієнтації реконструйовані і проявляються.

Авторство невідоме

Футбол – найпопулярніша гра світу, яка зосереджує навколо себе близько мільярда людей, що грають у неї, спостерігають, підтримують улюблені команди. Водночас сучасному футболу притаманне насилля, яке виявляється на трибунах стадіонів, на полі та поза його межами. Підтримка улюбленої команди футболними фанами носить досить специфічний характер: прояви насилля по відношенню до інших не вважаються девіантною поведінкою, а навпаки – заохочуються і підтримуються. Расистські банери, співи, символіка, постійні сутички, ненависть до «чужих» спостерігаються по всьому світу – від вищих професійних ліг до найнижчих аматорських. Проблема поведінки фангруп у сучасному світовому футболі, зокрема і в Україні, нині є досить болючою. З'ясування чинників насилля у субкультурі футболних фанів надасть можливість зрозуміти, що ж спонукає їх до такої поведінки.

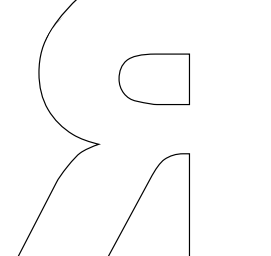
Насамперед, слід зазначити, що саме я розумію під терміном «футбольні фани» та кого слід відносити до цієї групи. Футбольні фани – це група людей, яку вирізняє власна субкультура, що суттєво впливає на створення типу поведінки відвідувачів/-ок футболних матчів та на футбольну культуру в цілому. Як зазначив О. Ілле, існує декілька критеріїв віднесення вболівальників/-иць до числа фанів: активне відвідування домашніх матчів команди, щорічне здійснення кількох виїздів в інші міста, знання та прийняття футбольної фанської субкультури. На підставі цих критеріїв і відбувається розподіл між фанатами/-ками та простими вболівальниками/-цями¹.

¹ Ілле А. Футбольный фанатизм в России: Фан-движение и субкультура футбольных фанатов / А. Илле – Режим доступу: subculture.narod.ru/texts/book2/ille.htm.

Отже, знаючи кого ми відносимо до футболних фанів, можемо перейти до концептуалізації поняття «насилля» та зрозуміти основні чинники його виникнення у фанрусі, тобто сукупність певних чинників поведінки людини, які у зв'язку з певними зовнішніми чи внутрішніми подразниками призводять до проявів насилля у середовищі фанів. Щодо визначення насилля, то багато фахівців/-чинь в області соціальних наук схиляються до прийняття визначення, запропонованого Робертом Бероном і Деборою Річардсон: насилля – це будь-яка форма поведінки, націлена на образу чи заподіяння шкоди іншій живій істоті, яка не бажає подібного звернення². Маються на увазі не тільки фактичні заподіяння, а й наміри. Насилля асоціюється з негативними емоціями (такими, як злість), з певними мотивами (наприклад, з прагненням образити або нашкодити іншому), з негативними установками – скажімо, расові або етнічні забобони. Говорячи про футбольне фанатіння, можна виділити схожі характеристики поведінки – злість по відношенню до інших фанів, бажання заподіяти їм шкоду. Важливо зазначити, що упереджене ставлення у фан-середовищі може виникати під взаємним впливом: на трибунах під час матчу, де їх зазвичай не менше 100 осіб, може виникати явище конформізму, коли фани за допомогою групового тиску нав'язують індивіду думку більшості.

Причиною агресивної поведінки часто є **провокація**. Наприклад, фангрупа однієї із команд може провокувати інших фанів шляхом певних образливих кричалок, демонструванням спеціальних банерів чи символіки, киданням різних предметів тощо. Такі провокативні дії в багатьох випадках пере-

² Берон Р., Річардсон Д. Агресія. – 2001. – С. 26 – 28.

ростають у прояви насилля і можуть стати причиною масових заворушень на трибунах, що нестимуть за собою негативні наслідки як для тих, хто провокували, так і для клубу загалом.

Однією із причин, що призводить до вияву агресії, є всім нам відомий стан **ентузіазму**. К. Лоренц стверджує, що перебуваючи в такому стані, людина не прислухається до розуму, не сприймає позиції іншої сторони і готова померти за ті цінності й ідеали, які захищає³. Наприклад, можна припустити, що під час матчу футбольні фани перебувають у піднесеному емоційному стані, під впливом якого здатні на неогдумані вчинки. Якщо команда супротивників виграє, фани під впливом негативних емоцій можуть вдатися до сутичок з іншими фанами. Важливо зауважити, що позитивні емоції, так само як і негативні, можуть призводити до проявів насилля. Наприклад, приниження потерпілої команди провокують фанів команди супротивника стати на захист свого клубу і честі.

Говорячи про насилля серед футбольних фанів, не можна оминати концепт гегемонної маскулінності, автором терміна для якого є австралійська соціологиня Рейвін Конелл⁴. Уважається, що в суспільстві функціонують відразу кілька маскулінностей, але лише одна з них є домінуючою, гегемонною, і відображає спосіб репрезентації мужності чоловіками, наділеними найбільшою владою. Вираження, демонстрація гегемонної маску-

лінності за допомогою насилля стає основною формою мужності і маргіналізує альтернативні форми. Тобто прагнення завжди й усюди виступати з позиції сили – одна із причин підліткової культури насилля, наркозалежності й «невмотивованої» жорстокості.

Це підтверджує той факт, що футбольні фани не мають якоїсь конкретної мети, окрім підтримки власного клубу. Насилля вони можуть обґрунтувати тим, що клуб, за який вони вболівають, є певним відображенням його фанів. І якщо останні активно підтримують команду (частіше за все саме насильницьким шляхом), то і їхня команда буде так само агресивною і непереможною. Прояв хоча б якоїсь краплини слабкості вважається неправильним і засуджується, адже «не агресивність» начебто погано відобразиться на результатах команди. Тобто, фани пояснюють прояви насилля тим, що усе це робиться «заради спорту», без особистої неприязні.

Проаналізувавши основні чинники виникнення насилля в субкультурі футбольних фанів, доцільно згадати про поширені практики проявів насилля, під якими ми розуміємо агресивну поведінку фанів, що має на меті образити та принести шкоду іншим. Найбільш поширеними практиками прояву насилля та агресії у футбол: є расизм, гомофобія, сексизм.

Расизм – усвідомлене чи несвідоме переконання у первинній перевазі однієї раси над іншою, з якого випливає, що «вища» раса повинна посідати домінуюче місце та панувати над тими, хто належить до «нижчої» раси. Найчастіше футбольні фани вдаються до проявів расизму за допомогою так званої **мови ворожнечі** – будь-якого самовираження з елементами заперечення

³Блага А.Б. Дослідження соціальної природи насилля. Теоретичне підґрунтя для кримінологічного аналізу насилля в сім'ї. / А. Б. Блага. // Порівняльно-аналітичне право. – С. 247 – 250.

⁴Connell R.W., Messerschmidt J.W. Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept // Gender and Society. – 2005. – Vol. 19. – № 6. – P. 829 – 859.

принципу рівності всіх людей у правах⁵. Це, передусім, образи суперників під час матчу. Найбільш відомий випадок – інцидент, що трапився 26 жовтня 2011 року в Англії між білошкірим гравцем «Челсі» Джоном Террі і чорношкірим Антоном Фердинандом з «Куїнз Парк Рейнджерс». Зрештою футбольна асоціація Англії дискваліфікувала Дж. Террі на 4 матчі та оштрафувала на 220 тисяч євро, позбавивши до того ж звання капітана збірної Англії з футболу.

Окрім мови ворожнечі, існують також **знаки** та **символи ворожнечі** – графічні символи, малюнки, цифрові комбінації, абрєвіатури, що розміщуються в публічному просторі (на стінах будинків, одязі тощо) і покликані пропагувати дискримінаційне ставлення до представників певних соціальних груп,

розпалювати ворожнечу в суспільстві. Наприклад, футбольні фани під час матчів можуть використовувати різні банери, символи, жести для образи чорношкірих фанів команди супротивника або навіть самих гравців. Якщо говорити про останніх, то їх нерідко намагаються закидати бананами (натяк на начебто близькість до мавп). Що стосується чорношкірих вболівальників/-иць, тих взагалі можна вважати ледь не головним об'єктом насилля у фан-середовищі. Саме тому одним із найбільш помітних парадоксів сучасного футболу є майже повна відсутність в Європі темношкірих вболівальників/-иць на трибунах, і це при значній кількості футболістів із темним кольором шкіри (наприклад, в Англії серед усіх професіональних футболістів чорношкірі гравці становлять 15 %). Так, під час нещодавнього дослідження у середовищі вболівальників/-иць, було встановлено, що серед тих, хто купили сезонні або-

⁵ Марценюк Т.О. Ксенофобія і расизм як негативні явища у житті полікультурного суспільства / Людина у полікультурному суспільстві. – Київ, 2010. – С. 147 – 168.

нементи на ігри вищої ліги, представників/-иць етнічних меншин навіть не 1 %. А 27 % вболівальників/-иць зізналася в тому, що протягом сезону їм доводиться чути расистські викрики на адресу гравців⁶.

Ще одним проявом насилля у футбольній фан-субкультурі є явище **гомофобії** – стійкого негативного ставлення та ірраціональних страхів, пов'язаних з геями або лесбійками та їхнім способом життя. Американський соціолог Майкл Кімел вважає, що справжній страх чоловіків – це «не страх перед жінками, а страх бути зганьбленими або приниженими іншими чоловіками або опинитися в підпорядкуванні у більш сильних чоловіків»⁷. Гомофобія – це страх того, що інші чоловіки викриють нас, перестануть визнавати за нами мужність, продемонструють нам і світу, що ми не відповідаємо визнаним критеріям. Саме тому більшість чоловіків вдаються до насилля, яке нерідко залишається єдиним і найбільш показовим проявом мужності.

Футбольні фани пояснюють прояви гомофобії тим, що вважають футбол суто чоловічою грою, де немає місця для «несправжніх» чоловіків. Важливим аспектом також є те, що гомофобія здебільшого спрямована не на фанів іншої команди (адже фанів з нетрадиційною сексуальністю обмаль, і зазвичай їм притаманний маскувальний тип гомофобії) – частіше від неї страждають самі футболісти, які бояться викрити себе, адже невідомо, яка буде реакція партнерів по команді, керівництва клубу та фанів, які створюють значний тиск на гравців.

Популярний футбольний журнал «FourFourTwo» провів опитування серед професійних футболістів, поставивши одне питання: «Чи знаєте ви гравців з нетрадиційною сексуальною орієнтацією?» Із 123 респондентів 10 % відповіли ствердно. Один із опитуваних висловився так: «Цей гравець довірився мені, відкрився, зробив «камінг-аут». Я тримав язик за зубами. Це не моя справа. Це також не ваша справа». Ще двоє респондентів зазначили, що готові захищати футболістів-геїв. Але у зв'язку з тим, що більшість навіть не хочуть говорити на цю тему, можна зробити висновок про відсутність терпимості в футболі⁸. Інший висновок – вдаючись до проявів насилля, фани таким чином намагаються підкреслити свою мужність, перевагу над іншими, відвертаючи,

⁶ Unite Against Racism in European football. // Presented by UEFA and FARE. – 2003. – P. 43.

⁷ Кімел М. Маскулинность как гомофобия: страх, стыд и молчание в конструировании гендерной идентичности // Наслаждение быть мужчиной: западные теории маскулинности и постсоветские практики. – СПб.: Алетейя, 2008. – С. 38 – 57.

⁸ Homophobia In Football: What's The Problem? [Електронний ресурс] // Sports History&Culture. – 2015. – Режим доступу: <https://potentiallyinept.wordpress.com/2015/11/19/homophobia-in-football-whats-the-problem/>

Арбітерка Сіан Массі

можливо, увагу від власних проявів гомосексуальної поведінки.

Не менш поширеною практикою насилля серед футбольних фанів та у футболі загалом є явище **сексизму** (доцільно зауважити, що тут, скоріше, мається на увазі не фізичне, а психологічне насилля). Незважаючи на стрімкий розвиток жіночого футболу, проблема сексизму залишається в ньому однією із найактуальніших. До жіночого футболу ставлення зазвичай негативне – і серед футбольних фанів, і серед гравців, тренерів чи інших футбольних функціонерів: вони не бажають підтримувати розвиток жіночого футболу, вважаючи, що футбол – це гра для справжніх чоловіків.

Саме тому і у фан-русі жінок обмаль. Фан-чоловіки пояснюють гендерну дискримінацію на трибунах також і тим, що жінки начебто не мають набору необхідних якостей, які повинні бути у справжнього фана: швидкість, атлетичне тіло, сила, жага до боротьби, наполегливість. Ці риси вважаються притаманними, у першу чергу, чоловікам, тому футбол і асоціюється з ними.

За результатами дослідження, що провела в Англії організація «Жінки у футболі», більше двох третин опитаних жінок, які грають у футбол чи працюють у футбольній сфері, зізналися, що страждали від сексизму. Наприклад, більше третини засвідчили, що отримують меншу заробітну плату, ніж чоловіки. Десятки респонденток відзначили фізичні умови, що перешкоджали їх роботі: наприклад, відсутність жіночих роздягалень навіть у топових клубах.

Одна із анонімних респонденток зазначила: «У перший день своєї роботи головний тренер вдарив мене по сідницях, коли проходив повз мене, але я не хотіла розказувати нікому, не познайомившись із рештою колег».

Арбітерки також зізналися, що стикалися з дискримінацією на свою адресу. Прикла-

дом може слугувати Сіан Массі, яка, будучи боковою арбітеркою в одному із матчів Англійської прем'єр-ліги, отримала сексистські зауваження з боку знаменитого коментатора Енді Грея. Останній, до речі, через це втратив роботу.

Доцільно зазначити той факт, що явище сексизму має місце і в міжнародних футбольних організаціях. Йозеф Блаттер, коли ще був президентом ФІФА, пропонував вкоротити довжину спортивних шортів в жіночому футболі, зробивши їх, таким чином, «більш естетичними». «Дівчата і жінки повинні грати в футбол в більш жіночому одязі, як, наприклад, у волейболі. Вони б могли з'явитися на полі в зручних обтягуючих шортиках»⁹, – заявив спортивний функціонер, викликавши бурю обурення по всьому світу.

Враховуючи усі наведені приклади, можемо зробити висновок про те, що явище сексизму є однією із поширених практик насилля в футболі та потребує негайного вирішення.

Футбол – це гра мільйонів, гра, від якої фани шаленіють, а більшість присвячують цьому виду спорту значну частину життя. Доцільно зауважити, що проблема насилля як така, звичайно ж, виникла не у самій субкультурі футбольних фанів, а з'явилася на рівні усього суспільства, набувши поширення в різних сферах життя. Це дуже важливо розуміти міжнародним футбольним організаціям та іншим правоохоронним інституціям, які часто ведуть боротьбу не проти насилля, а проти самих фанів, сприймаючи їх ледь не як ворогів футболу.

⁹ Сім гучних висловлювань в світі спорту [Електронний ресурс] // Furfur. – 2014. – Режим доступу: <http://www.furfur.me/furfur/culture/culture/177383-samyegromkie-seksistskievskazyvaniya-v-mire-sporta>.